PERPESSICIUS

„Opere" 2

Dacă am pune semnul egalităţii între judecata de valoare şi critică, atunci cronicarul literar ar reprezenta, sublimat, pe critic. El ar fi criticul în stare pură. Toată personalitatea cronicarului se reduce la felul cum spune „da" sau „nu" operei; restul este figură de stil. Cronicarul nu e decît un funcţionar căruia cititorul nu-i îngăduie nici o libertate, nici un capriciu, nici o fantezie. El trebuie să înceapă mereu cu începutul, să nu uite să informeze exact, să nu-şi piardă capul din admiraţie sau din dezgust, să fie decent, sobru, neplicticos (dar fără extravaganţă), plat cu măsură, inteligent cu măsură şi, mai ales, cu un cuvînt care vine imediat în minte cînd e vorba de critică, să fie obiectiv. Cronicarul n-are dreptul la preferinţe, nici la idiosincrasii. El înregistrează totul. Să citez (spre a nu fi învinuit de opinii paradoxale) din profesia de credinţă cu care debuta Perpessicius în 1923, în revista *„Spre ziuă",* semnificativ intituiată **în tinda unei registraturi:** *„In măsura mijloacelor fireşti, voi merge în pasul timpului şi voi face ca rubrica aceasta să fie cel puţin sucursala unei vitrine de librărie. Nume şi scrieri ce apar in geamul librarului se vor vedea trecînd cît mai neîntîrziat şi-n acest galantar".*

Dacă „orice baraje" au fost, ce e drept, suprimate din acest golf, devenit „o mare schelă cu porto-franco", mai puţin şi-a respectat autorul o altă parte a profesiei lui de credinţă: *„ Voi alunga cit mai hotărît, ca pe o satană, ipocrizia... "* Ce amăgire! Există între cronicar şi critic un antagonism ascuns şi criticul se naşte împotriva cronicarului, emancipîndu-se treptat de sub tutela lui: cînd nu mai vrea să fie obiectiv, imparţial, cînd, cum spune iarăşi Perpessicius, primeşte să i se amintească de o „parţialitate plină de dragoste". Unul dintre modurile de-a se elibera este tocmai ipocrizia: nu e în definitiv criticul un ipocrit care, vorbind despre alţii, se îndoieşte...? Nu cunosc decît un singur critic român care a răbdat pînă la capăt tutela: Pompiliu Coristantinescu. E greu de admis un mai mare sacrificiu! Cu atît mai mult cu cît este o obişnuinţă printre critici să abandoneze sau să îndrume cronica spre o falsă menire. Nimeni nu rezistă ispitei, căci este în contra naturii. Mă gîndeam, răsfoind ediţia alcătuită din articolele lui PompiiUui Constantinescu de către Victor Felea, că dacă cronicile propriu-zise abia se mai pot citi, din cauza supunerii fidele la obiect şi a modestiei cu care se trag în spatele lui, gestul va dăinui, pentru eroismul lui! Cît priveşte pe Perpessicius...

Prima serie a *Menţiunilor critice* (1923-l927) retipărite în acest al doilea volum de *Opere* m-a împins şi ea să revăd seriile următoare, inclusiv actualele *Lecturi intermitente* din „Gazeta literară". Pot spune acum că, deşi s-a limitat (cu puţine excepţii) la cronică, Perpessicius nu are spirit de cronicar. Registratura pe care-o anunţa era o naivitate a debutantului sau o ironie: numai consecvenţa în timp şi atenţia pentru (aproape) tot ce-a apărut s-au dovedit adevărate. Dar criticul a găsit chiar şi aşa mijlocul de a se destăinui pe sine în loc să facă operele -să se desjăinuiască. Nu e decît o păstrare a aparenţelor, o cochetărie cu o formă goală: Perpessicius n-are plăcerea cronicii, nici pe a judecăţii de valoare, nici pe a atitudinii deschise. Ce impresie de zădărnicie ne fac tocmai cronicile care nu sînt decît cronici, *Actualităţile* şi *Siluetele!* Tocmai valoarea de documentar a *Menţiunilor t* discutabilă şi ea scade, necontenit, de la prima serie înainte. Ne facem, de exemplu, o idee stranie despre literatura de azi din *Lecticile intermitente,* căci autorii luaţi în seamă sînt, mai toţi, mediocri- Ciudat! Cea mai constantă activitate de cronicar din istoria literaturii române este neaprobantă sub raportul judecăţilor de valoare; privită în totul, ea se dovedeşte aproape fără utilitate pentru literatura la care se referă (şi a cărei istorie vie ar fi putut-o reprezenta), în schimb, ne relevă un temperament şi un stil, gusturi, slăbiciuni, pe scurt, o personalitate. Criticul a înşelat pe cronicar, putîndu-l masca şi dîndu-se mereu drept ceea ce nu era.

Mi s-a' întîmplat, de mai multe ori, sii mă arăt mirat de devotamentul pentru cronică a lui Perpessicius ,;au. nebănuind atunci deosebirea, a lui Pompiliu Constantinescu, de aparenta lor lipsă de veleităţi. Astăzi ştiu că e vorba la Perpessicius de a nu lăsa să se vadă veleităţile şi de a accepta, ironic, o pozâ. Criticul n-a înlăturat supliciul cronicii: păstrînd-o aparent, s-a dedat la joc interior subtil, la o mistificaţie. El rămîne, de ochii lumii, cronicar, dar un cronicar paradoxal, care afirmă fără să afirme, neagă fără sănege, dispreţuitor în fond tocmai de finalitatea actului său. Nu se poate spune unde sfîrşeşte sinceritatea şi începe ironia, unde lauda c batjocoritoare şi sarcasmul ascunde admiraţia. Criticul e la fel de ceremonios cînd anulează ca şi atunci cînd elogiază, se pune la adăpostul citatelor şi cînd nu le poate comenta pentru că n-au nici un sens şi cînd au, pentru că sînt inefabile. Francheţea lui are dantele care o fac preţioasă, ceea ce ni se dă, cu generozitate, ne «te luat, în clipa următoare, cu şi mai multă generozitate; o frază o frec îndoielnică pe cealaltă şi înaintăm în discursul critic, înclinîndu-ne cînd pe un val,

cînd pe altul, ca să descoperim la urmă că ne aflăm în punctul din care am pornit. Cuvintele sînt suficiente în ele înseşi, răsucite ca fumul îmbătător de smirnă şi tot farmecul lor se spulberă dacă analizăm vreun înţeles. Dincolo de cuvinte nu e o idee sau o tensiune; cuvintele nu exprimă, ci se identifică. Unei poezii sau unei opere îi corespunde astfel o propoziţie, în care toate sau o parte din miresmele poeziei au trecut, deşi structura a rămas la fel de hermetică.

Critica lui nu e nici curat literară, nici de tot discursivă, ezitînd între limbajul literaturii şi limbajul în care vorbim despre această literatură.

Stilul acesta este al unui voluptuos al lecturii şi toată critica lui Perpessicius constă în savoarea unui stil, care învăluie operele, substituindu-se de fapt lor, şi îngăduindu-ne, din cînd în cînd, să le întrevedem ca printr-un „ochean fermecat", după expresia criticului însuşi. Opera răsuflă numai prin porii limbajului critic; altfel zis, limbajul critic este acela care leagă fragmentele operei, căci pentru Perpessicius opera este, prin natură, fragmentară. El pune gust, fineţe, erudiţie, emoţie, în a descoperi părţile de operă care pulsează şi a le izola de ansamblul inutil. El e criticul autorilor minori şi al operelor de antologie, relevînd pe luliu Cezar Săvescu în şapte poeme sau pe Elena Farago în cîteva versuri. Criticului îi e de ajuns o poezie spre a bănui un poet, căci el crede în fragmentul cu valoare de sinteză în care întregul se găseşte sublimat ca universul în piatra lui Dionis. „ *Visez, de altminteri, de multă—vreme şi-aştept* - spune Perpessicius — *pe culegătorul din stele căzătoare (cum ar fi spus Anghel) care să ne dea o antologie, In ale cărei firide unipersonale, fiecare poet din începuturile poeziei româneşti şi pină astăzi să fie trecut cu o singură şi cea mai expresivă mărturie din opera-i: sinteza elegantă — dacă se poate spune - a întregii lui poezii".*

Cu această idee despre operă în general, criticul n-a avut niciodată (sau şi-a reprimat-o) aspiraţia de a-şi construi, el însuşi, o operă unitară, mulţumindu-se să privească năluca ei în fiecare articol, în fiecare strop. Spre deosebire de eroul - pe care-l aminteşte - al lui Dimitrie Anghel, el nu încearcă să-şi înalţe, palat din meteoriţi şi fărîme de stele căzătoare. Eroismtil de Sisif al acestuia, îi opune un scepticism: dar este o atitudine mai buna în definitiv decît cealaltă, cîtă vreme amîndurora le sînt comune mirajul fragmentarului şi necredinţa în sufletul care trebuie sacrificat spre a se lega părţile între ele?

(Contemporanul, nr. 46, 1967)

„Opere 8"

Recitind ***Menţiunile critice*** din epoca ziarului „România" al lui Cezar Petrescu, strînse acum de acelaşi harnic editor în al optulea volum de ***Opere,*** două portrete ale Fui Perpessicius mi-au venit în minte. Unul l-a schiţat Vladimir Streinu într-un articol din 1965 (reluat în ***Pagini de critică literară,*** IV) intitulat ***Clasic, baroc, rococo.*** Vorbind de Vianu, Călinescu şi Perpessicius, în această ordine, autorul scrie despre cel din urmă: ., *Criticul, pe Ungă o pălărie împodobită de penaje, cu care salută larg complimentos, are la şold o sabie decorativă, potrivită cu costumul, şi al cărei mîner lucrat artistic cere o mină fină şi gesturi inofensive. In condiţia sa internă, acest critic, mai mult sugerînd decît afirmînd, aparţine secolului politeţii şi este poate ultimul european, căruia îi stau bine, mai bine decît multora din epocă, peruca, jaboul, minecuţele de dantelă şi fundele de sub genunchi, pînă unde urcă ciorapii de mătase. E un gentilom al criticii literare Iar dacă pe alocurea costumul lui 'scump nu este cu totul indemn şi politeţea, foarte rareori cedantă, lasă să i se vadă uşoare iritaţii sau cîteodată chiar minerul săbiei, faptul nu are de ce să ne mire. Ne aflăm doar în faţa unui orleanist, care, făcînd şi critică cetăţenească, a trebuit uneori nu numai să danseze intre pereţi de oglinzi versaillezi, dar să şi steargă pe Ungă arhive prăfoase şi mai cu seamă pe lingă baricade în flăcări, care i-au afumat şi ars parte din dantelărie. Efectul dinţii ca şi de pe urmă al conduitei sale critice este însă totdeauna de complicaţie delicată în stil rococo".* Celălalt portret îl putem desprinde din paginile, recente, consacrate de Gh. Grigurcu tocmai volumului ultim din ***Opere,*** în „Viaţa românească". Notînd *„sentimentul visător, evanescent, de o amabilitate incredibilă",* care ar caracteriza critica lui Perpessicius, comentatorul adaugă: *„însă drama subiacentă a criticii lui Perpessicius abia de aici începe. Sentimentalismul său surdinizat, melancolic, e o măsură care nu se poate decît cu greu aplica unor obiecte ce-/ contrariază, după cum nu se îndură a refuza, a numi în chip propriu rebutul. Pe tărîmul său de moliciuni şi catifele, de bucurii anexate printr-o dialectică a infinitei comprehensiuni, unor prilejuri adesea^ minore, elogiul e aproape singurul mod îngăduit, ca într-un misticism al afectului ce necontenit se decantează. Criticul se mărturiseşte mereu într-o jubilaţie, se scuză parcă prin stilul său de o contorsiune orientală în faţa unei nevăzute instanţe. Căci ce e altceva urbanitatea sa excesivă decît forma unei expieri? Ca un adolescent perpetuu, autorul* ***Menţiunilor critice*** *nutreşte un cult al entuziasmului, al devoţiunii neselective.*

Discernămîntul său intelectual e jertfit în favoarea unei stări personale revolute, în care devălmăşia cărţilor e o lume absolută, de o dulce tiranie. E cea mai lirică exegeză din cîte cunoaşte scrisul românesc, de o beatitudine ce o poate identifica mereu cu sine, deci îndreptăţi".

între aceste două moduri de înţelegere a atitudinii lui Perpessicius se mişcă, de cîteva decenii, critica criticii lui. Este deci autorul ***Menţiunilor*** cînd un protocolar, care-şi ascunde sub un gest şi etichetă părerea crudă, cînd un admirativ, impresionist şi liric, incapabil să se aplice unor obiecte ce-l contrariază. Cu alte cuvinte: amabilitatea lui e cînd o mască, o politeţe, cînd starea esenţială a unui suflet jubilant. Nici unul din aceste moduri nu se poate susţine fără pericol pînă la capăt: dovadă că Vladimir Streinu introduce, ca pe o corecţie necesară, spiritul orleanist, iar Gh. Grigurcu admite, o pagină mai departe, că „experienţa admiraţiei" implică un registru secund: *„Gîndirea critică apare scufundată în politeţuri, menită a fi descifrată doar prin pipăit ca un alfabet Braille".* în ce mă .priveşte, înclin spre părerea lui Vladimir Streinu. Dacă un critic (şi cu atît mai mult un cronicar) este un clarificator de valori, Perpessicius înfăţişează cazul opus, al celui care, în loc să dezvăluie, învăluie. Politeţea lui nu e pur şi simplu o metodă de a eluda obiecţiile, ci una de a le ambala spre a le face suportabile. Nuanţînd la infinit, retractînd, ocolind, el spune totuşi ce are de spus. Şi ştie să fie maliţios, ironic, deşi nu pare. Comentează de exemplu severitatea lui O. Şuluţiu la adresa unui roman arghezian: *„ E aici locul (mai bine zis ar fi) pentru o dezbatere (Thibaudet spunea dialog) proprie să alimenteze o adevărată critică a criticii".* Şi urmează dezacordul, pe care condiţionalul din prima paranteză ori îndulcirea substantivului din a doua nu fac decît să-l întîrzie tactic. Altă dată, părîndu-i-se că rezervele formulate în legătură cu ***Nunta în cer*** al lui M. Eliade pot jigni pe autor şi pe iubitorii literaturii lui, revine cu „perfide" retractări: *„Numai că: a stărui asupra acestor observaţii e tot una cu a reproşa lui Mircea Eliade că şi-a construit romanul aşa şi nu altfel. Iar despre aşa ceva nici pe departe nu poale fi vorba. Unde s-ar ajunge dacă fiecare cititor şi-ar impune punctul de vedere şi dacă romancierul s-ar lăsa ispitit să-l urmeze".* Şi încă, această neluată în seamă profesie de credinţă: *„ Datoria noastră este să cetim şi să însemnăm. Uneori şi să ne resemnăm ".*

Cred că în aceste fraze găsirn esenţialul atitudinii critice a lui Perpessicius. Politeţea lui amabilă izvorăşte dintr-o resemnare: nu din incapacitate selectivă, dintr-un gust apt să se plieze la nesfîrşit, nici prin nevoia nediferenţiată a admiraţiei. Există la Perpessicius o

strategie a admiraţiei, mai curînd decît o iubire neţărmurită faţă de literatură, sub care se ascund luciditate şi spirit critic, poate şi un secret scepticism. Autorul ***Menţiunilor*** nu e un jubilant sincer, cînd citeşte pe un Dem. Psatta sau pe im Petru Şerbănescu, ci un dezamăgit ce se complace în jocul plin de primejdii al elogiului fals. El nu e un critic amabil, ci unul ceremonios; iar ceremonia criticului seamănă cu eticheta principilor: e o formă, nu un conţinut. Şi nu e un impresionist, ci un preţios. Impresionismul lui e trucat, căci nu de contact direct, senzorial, cu operele e vorba aici, ci de o afectare şi de o aferare continuă. Obiecţia e deghizată, nu absentă. Cel dintîi lucru care ne atrage atenţia în mătăsoasele lui fraze este chiar inconsistenţa elogiului. Cînd laudă, Perpessicius e de obicei numai convenţional. în definitiv ce motive de meditaţie profundă îi puteau oferi lui Emanoil Bucuţa aceste fraze despre ***Capra neagră:*** *„ultimul roman.. , scris cu aceleaşi virtuţi de stil şi poezie, cu aceeaşi pătrundere a tainelor inimii şi cu acelaşi meşteşug al compunerii epice...".* Rareori iese Perpessicius din astfel de generalităţi menite a face plăcere celui comentat. Uneori le evită cu totul, nu însă fără reverenţa de rigoare: *„Şi iată-ne porniţi pe consensuri - scrie el după ce a enumerat punctele de dezacord - tocmai în momentul cînd trebuie să ne despărţim",* în schimb, obiecţiile sînt mai totdeauna substanţiale. Politeţea e nelipsită şi de aici, ea constînd într-o „ipocrită" minimalizare a cauzelor de nepotrivire chiar de către cel care le-a semnalat, cu aerul că se discută mărunţişuri erudite: *„Unde Şerban Cioculescu are totuşi dreptate şi e desigur partea cu adevărat preţioasă a observaţiunilor sale, raportată la mărunţişurile de pînă acum, cărora le-am acordat o excesivă atenţie şi numai de dragul palavrelor... ".* Ar trebui să fie cineva de tot naiv ca să cadă în capcana acestor repetate *mea culpa* şi civilităţi de vocabular. Adjectivele lui Perpessicius - mai numeroase decît oricare altă parte din vorbire în stilul său - nu sînt doar foarte lunecătoare, dar uneori şi voit contradictorii, completîndu-se într-un chip derutant: *„E cazul, înainte de toate, al acelui roman pur,* ***Maitreyi,*** *cu care d-l Mircea Eliade a cunoscut o binemeritată glorie, după ce-şi făcuse debutul cu o carte, infinit mai complexă, deci mai artificioasă, ca* ***Isabel şi apele diavolului".*** Categoric în negaţie, Perpessicius nu e niciodată, dar cum să ne lăsăm înşelaţi de citarea cu prefăcut entuziasm a unei observaţii a lui Vianu despre acele *„aspecte imitate, nerealizate sau minore"* din poezia lui Macedonski, cînd se adaugă numaidecît că poetul *„n-a izbutit, cu toate eforturile lui repetate, să moduleze nici un acord autentic, în ordinea folclorică, nici în cea erotică, nici în cea socială "?*

Perpessicius

Oare jurnalul încă inedit ne va prilejui cunoaşterea celeilalte feţe a lui Perpessicius? Greu de presupus: efortul de a scrie protocolar, în critică, nu se poate să nu se fi răsfrînt şi în notaţiile zilnice nedestinate tipăririi, stilul public asupra celui privat. Perpessicius este, cu o formulă adaptată, un critic de lume şi un curtean al Literelor. Arta lui constă mai cu seamă în sugestie şi în nuanţă, deloc în afirmaţia netă, căci nu adevărul interesează într-o astfel de critică, ci respectarea aparenţelor. Un cod al bunelor maniere o prezidează de la un caz la altul. Făcută din gesturi de politeţe, critica lui Perpessicius a inventat un ritual şi o etichetă: menite a învălui un fond sceptic. Raţionalismul galic al autorului ***Menţiunilor,*** educat la şcoala franceză a clasicismului şi a rococoului stilistic, se deghizează în ceremonii bizantine. Perpessicius e fundamental, ca şi Şerban Cioculescu, Streinu ori Pompiliu Constantinescu, un european, un occidental, care însă, spre deosebire de aceştia, a avut gustul oriental (şi levantin) al întortocherii stilistice şi al preţiozităţii. Dacă există în scrisul lui un paradox, el constă tocmai în aceSt maxim protocol al admiraţiei sub care putem distinge gustul amar al dezamăgirii. Jubilant e Călinescu, nu el, capabil de o patimă a literaturii pe care autorul ***Menţiunilor*** n-o avea deşi o simula, ca un veritabil critic de lume care s-a deprins printr-un îndelung exerciţiu să-şi ascundă sentimentele.

(România literară, nr. 35, 1978)